

Rexneyek li Ser Nîqaşên Alfabeya Bînûşad û Masî Es-Sorati*

A Criticism to Discussions On Binushad and Masi As-Sorati Alphabets

Haşim ÖZDAŞ**

PUXTE

Heta niha li ser berhema Îbn Wehşiyê ya ku behsa alfabeyê ku ji aliyê pêşiyên Kurdan ve hatiye bikaranîn dike gelek gotar hatine nivîsandin. Di vir de em ê cî bidin hin şaşiyên ku di gotara Mamoste Qedrî (Kadri Yıldırım) û ya Ergin Öpengin de diborin. Yıldırım, di gotareke xwe de dibêje ku: “Tîpên “p, ç, j, g” -ên ku di alfabeya ‘Erebî de nînin-, tîpa “ğ” -a ku di alfabeya Celadet Bedirxan de nîne- û du heb “k”, “ç” û “p” di vê alfabeyê de hene.” Dîsa dibêje ku “Ji bilî kurdan tu miletekî dî “Alfabeya Bînû Şad û Masîsûratî” nexebitandiyê” û wiha berdeyam dike: “Bînû Şad û Masîsûratî du eşîrên kurd in. Öpengin jî di gotareke xwe de dibêje ku ez ê ji wergera Hammer, hin pisgirêkên di heqê alfabeya Kurdî de îfşa bikim. Lêbelê ji ber ku Hammer hin şaşî di wergerê de kirine û Öpengin jî li nuxxeya resen mêze nekiriye ew jî ketiye heman şaşiyên.

Ji bo diyarkirin û sererastkirina van şaşiyên em ê di vê gotarê de ji berhema Îbn Wehşiyê bi xwe hin neqlan bikin û paşê rastiya meseleyê rave bikin.

*Ev xebata me wekî danezanê di 14-17 meha Îlonê de ji sala 2017an li Amedê di kongeraya “Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi” de bi navê “Du İddia û Rastiyek” hatibû pêşkêşkirin.

** Li Zanîngeha Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi de beşa İlahiyat/Tefsîrê de lêkolîner û berpirsyarê malpera www.fetwayenkurdi.com e (hasimozdas@gmail.com).

Peyvên Sereke: Îbn Wehşiyê, alfabeya Kurdî, şaşiyên wergerê, Mamoste Qedrî, Kadri Yıldırım, Ergin Öpengin, tîpên Kurdî.

ABSTRACT

Up to now, a lot of articles have been written about the Ibn Wahshiyâ’s work on alphabet used by Kurds. We will include the mistakes made in Kadri Yıldırım and Ergin Öpengin’s

articles. Yıldırım in an article says: p, ç, j, and g that are not in Arabic alphabet and ğ letter that is not found in Bedirxan's alphabet, and two k, ç, û, and p are also in this alphabet. Again Yıldırım says: no nation other than the Kurds has used this alphabet and continues: Binu Shad and Masisurati are two Kurdish tribes. Öpengin, in an article, says: I will reveal some errors about the Kurdish alphabet in Hammer's translation. But some mistakes were made in the translation of hammer. Öpengin has fallen into the same mistake because he did not see the original of this work.

In this article, in order to correct these mistakes made, we will have some transfers from the work of Ibn Wahsiyya then we will try to reveal the essence of the matter.

Key words: Ibn Wahsiyya, Kurdish alphabet, translation mistakes, Kadri Yıldırım, Ergin Öpengin, Kurdish letters.

DESTPÊK

Îbn Wehşîyye (ابن وحشية) Ebû Bekr Ehmedê kurê 'Eliyê kurê Qeysê kurê el-Muxtar el-Keldanî (el-Kesdanî), tê gotin ku wî di dawiya sed sala sêyem a hicrî, dehem a mîladî de wefat kiriye. Ew, di hin çavkaniyan de bi rengdêra es-Sofi (الصوفي) jî tê wesifandin (Îbn Nedîm, bê mêjû: rp. 423). Di rastiya xwe de her çiqas Îbn Nedîm di berhema xwe de wesfê "es-sofi" di heqê wî de bi kar anîbe jî, ev ne bi sedema ku bi îlmê tesewwufê re mijûl bûye. Lewra di wê serdemê de kesên ku bi îlmê sîmya û tilsimê re mijûl bibûna ji wan re "sofi" dihate gotin (Kaya, "Îbn Vahşîyye", 1999: c. XX, rp. 437). Ji bo seydayê wî, Ebû 'Ebdullah Cabirê kurê Heyyanê kurê 'Ebdullah el-Kûfî jî ev rengdêr hatiye bikaranîn (Îbn Nedîm, bê mêjû: rp. 420).

Di bibliyografîya ku -ji sed sala çarem a hicrî/yazdehem a mîladî- a ku bi temami gihastîye me û bi *Fihrist* a Îbn Nedîm meşhûr e, behsa Îbn Wehşîyye tê kirin. Îbn Nedîm wiha dibêje: "Ew ji kesê ku ji zimanê Nebatî bi bal 'Erebî ve wergeran dike." Di cîhekî din de behsa koleksiyoneke mezin ji pirtûkên wî dike. Her wiha behsa şagirdekî wî jî dike û dibêje: "Dibe ku heta niha jî sax be yan jî di nêz de wefat kiribe" (Îbn Nedîm, bê mêjû: rp. 305).

Ji telîf û wergerên Îbn Wehşîyye hin jê wiha ne: *Xayetu'l-Emel fî 'Ulûmi'r-Riyade, el-Fewaid el-Îsrûn fî'l-Kîmyayî, el-Îşarat fî's-Sihri, el-Esnam, el-Heyat we'l-Mewt fî 'Îlacî'l-Emrad, Kitabu't-Tebrî'a, Kitabu'l-Felahetî* ji Keldanî wergerandiye û pirtûka *Îflahu'l-Kerem we'n-Nexl*, ji Kurdî wergerandiye (Rida Kehhale, bê mêjû: c. II, rp. 23; Ziriklî, 1980: c. I, rp. 170-171).

Li gorî ku ez têdihîjim Îbn Nedîm di pirtûka xwe ya bi navê *el-Fihrist* de behsa vê berhemê û naveroka wê jî kiriye, lê bi navê *Nusxetu'l-Eqlam*. Her wiha dibêje ku "Bi van eqlaman/alfabeyan berhemên senet û yên efsûnê tèn nivîsandin." (Îbn Nedîm, bê mêjû: rp. 423).

Berhema Îbn Wehşiyê ya bi navê *Şewqu'l-Musteham fi Me'rifeti Rumûzi'l-Eqlam*, çand û dîroka pir gelan eleqedar dike. Bê guman yek ji wan jî dîrok, çand û kelepore mîletê Kurd e. Dihate gotin ku Kurdan berî Îslamê çend alfabeyên bi kar anîne lê her gav ev dibû mijara gengeşiyê. Ji ber vê yekê berhema Îbn Wehşiyê qedr û qîmeteke wê ya bêhempa heye. Lewra tê de behsa zimanê Kurdî, tîkiliya Kurdan bi gelên cîran re û pêşbazîya wan a di warê zanîn, huner û merîfetê de dike. Her wiha qala alfabeke ku ji aliyê Kurdan ve hatiye bikaranîn jî dike. Di vê gotarê de em ê cî bidin hin angaşên ku ji aliyê Mamoste Qedrî (Kadri Yıldırım) û Ergin Öpengin ve hatine kirin. Dûre jî em ê di nivîsê de îfadeyên Îbn Wehşiyê yên 'Erebî -yên di heqê alfabe ya Kurdî de- bi xwe neqil bikin û em ê bi bal Kurdî ve tercûme bikin.

1. GOTARA MAMOSTE QEDRÎ (KADRÎ YILDIRIM)

Mamoste Qedrî, di gotara xwe ya bi sernavê "Nivîsîn û Alfabe di nav pêşiyên Kurdan de" ya di sala 2006an di kovara "Bîr"ê de weşandî de di nav alfabe yên ku ji aliyê Kurdan ve hatine bikaranîn, bi navê "Alfabe ya Bînû Şad û Masîsûratî" behsa alfabeke Kurdan ya kevn dike.

Lêbelê di nivîsa navborî de hin şaşî hatine kirin. Em dikarin wan şaşîyan wiha rêz bikin:

a. Mamoste, di serî de dibêje ku ev alfabe ji 37 tîpan pêk tê û radigihîne ku tîpên "p, ç, j, g" ên ku di alfabe ya 'Erebî de tunene, her wiha tîpa "g" ya ku di alfabe ya Celadet de cî negirtiye û du heb "k, ç, p" tê de hene (Qedrî, 2006: rp. 152).

Hem ji van gotinên Mamoste hem jî ji ber ku berhem (*Şewqu'l-Musteham fi Me'rifeti Rumûzi'l-Eqlam*) bi xwe di nav çavkaniyên nivîsa wî de nabore, diyar e ku wî, jêdera resen ango berhema Îbn Wehşiyê bi xwe -herî kêma heta sala 2006an- nedîtîye yan jî baş tehlîl nekiriye. Heta ji gotara wî, nîşeya 9an bi vî awayî meseleyê tekeze dike: "Muhemmed Mela Ebdulkerîm el-Muderrîs nusxeyek ji vê kitêbê bi dest xistiye û fotokopiya rûpelên 134 û 135an ku di wan rûpelan de behsa vê alfabe yê tê kirin..." (Qedrî, 2006: rp. 153),

Heke em vegehin ser rexnekirina şaşiyên ku hatine kirin, em dikarin bibêjin ku di pirtûkê de ji tîpên ku di 'Erebî de tunene, bi tenê "ç" û "p" derbas dibin. Ango "g" û "j" naborin. Wekî din jî tîpên "k, ç, p" sîrf carekê derbas dibin. Heke tîpên "p, ç, j, g", du heb "k, ç, p" û heft tîpên ku li binê wan tu tiştek nehatiye nivîsandin hebin wê gavê divê jimara wan, 37 tîpan derbas bike. Ango ji 37 tîpan zêdetir be. Lewra Îbn Wehşiyê di temamê alfabe yan de tîp, li gorî ebcedê rêz kirine û cî daye 28 (ا ب ج د ه و ز ح ط ي ك ل م ن س ع ف ص ق ر ش ت ث خ ذ ض ظ غ) herfên 'Erebî. Piştî berî dawî cî daye tîpên "p, ç" (پ چ) yê ku di alfabe ya 'Erebî de tunene. Heft tîpên dawî jî tu tiştek li binê wan nenivîsandiye.

Diyar e ku Mamoste ji van şaşiyên xwe vegeyriyaye. Lewra wî di nivîsa xwe ya bi sernavê “Kürtlerin İslam Öncesi Alfabe Serüveni” ya ku -ji bilî sererastkirina hin şaşiyên- wergera Tirkî ya gotara navborî ye, cî nedaye vê yekê. Lêbelê ji iddiaya Kurdbûna “Bînû Şad û Masîsûratî” qet nehatiye xwarê (Yıldırım, 2013: rp. 27-28). Li ser mijar an jî iddiaya Kurdbûna Bînûşad û Masî es-Soratî, em ê qasekî din rawestînin.

b. Mamoste di dewama gotara xwe de dibêje ku “Ji bilî kurdan tu miletekî di ‘Alfabeya Bînû Şad û Masîsûratî’ nexebitandiyê” û vê jî li ser zêde dike: “Bînû Şad û Masîsûratî du eşîrên kurd in” (Qedrî, 2006: rp. 152).

Berî her tiştî ji bo gotina ji bilî Kurdan tu miletekî din ev alfabe nexebitandiyê, bi rastî jî divê mirov gelekî wêrek be. Lewra ji bo vê yekê di destê me de tu belge yan jî delîl tunene. Mamoste, di gotara xwe ya “Kürtlerin İslam Öncesi Alfabe Serüveni” de jî dibêje ku: “Bînû Şad û Masî Sûratî, navê du eşîrên Kurdan ên desthilatdar in. Lê tu agahiya me di der heqê wan de tune ye.” Mamoste vê encamê jî ji vegotina “desthilatdarên kevn” a Îbn Wehşiyê ya di beşa heftem de (Yıldırım, 2013: , rp. 27-28) derdixe.

Bi bawerîya min, ev tesbîta wî şaş e. Lewra di îfadeyên Îbn Wehşiyê de “desthilatdarên kevn” derbas dibe, lê di cihekî din de jî dibêje ku: “Kurd iddia dikin ku ew zarokên Pînoşad in.” (Îbn Wehşiyê, 2003: rp. 203). Ango Îbn Wehşiyê vê yekê mîna iddiayê Kurdan bi lêv dike. Lêbelê di wir de behsa “Masî es-Soratî” nayê kirin. Ji vê jî tê fêhmê ku ew ne du eşîr in. Her wiha angorî gotinên Îbn Wehşiyê, Pêşiyên Kurdan iddia kirine ku “Bînoşad û Masî es-Soratî, hemî ilm, huner û berhemên xwe bi wî qelemî/alfabeyê nivîsandine.” Wekî din jî di ‘Erebiya wê de “كتبا”, “علمهما”, “فنونهما” û “كتبهما” derbas dibin (Îbn Wehşiyê, 2003: rp. 204). Ev hemî jî nîşan didin ku ew, ne du eşîr in; du kes in.

c. Dîsa dibêje ku “Wî ev kitêba xwe li ser daxwaza hukumdarê Endelusê Ebdulmelîkê kurê Ebdurrehman nivîsandiyê. Ebdulmelik xwestiyê ku bizanibe ka ji destpêkê heta dema wî çend cûre nivîs û alfabe hatine bikaranîn? Îbn Wehşiyê li ser vê daxwazê vê kitêba xwe di sala 241ê koçî/856ê zayînê de nivîsandiyê” (Qedrî, 2006: rp. 153).

Meseleya daxwaza hukumdarekî (Îbn Wehşiyê, 2003: rp. 132) û mêjûya nivîsandinê (Îbn Wehşiyê, 2003: rp. 205) rast e. Lêbelê mijara nav, hem ji bo vê nivîsê hem jî ji bo jêderê bi xwe, hin nakokiyan di xwe de dihevine. Lewra di çavkaniyê de navê pêncem Xelîfeyê Emewîyan ‘Ebdulmelîkê kurê Merwan dibore û sabit e ku wî, di sala 705ê zayînê (86ê hicrî) de wefat kiriye (Yıldız, 1998: c. I, rp. 266). Lê di dawîya berhemê de mêjûya 241ê hicrî derbas dibe. Bi rastî jî ev pirsgirêk e. Muşkîla di gotarê de ji vê hinekî cuda ye. Lewra di wir de qala nav û erdnîgariyê

gelekî dûr hatiye kirin. Çimkî Mamoste ji dêvla ‘Ebdulmelikê kurê Merwan, cî daye navê ‘Ebdulmelikê kurê Ebdurrehman û gotiye ku ew desthilatdarê Endulusê ye. Bi qasî ku em dizanin di dîrokê de tu hukumdarekî bi vî navî li Endulusê hukum nekiriye.

2. GOTARA ERGÎN ÖPENGÎN

Ergin Öpengin, di gotara xwe ya bi sernavê “Tevatür ve Temellük Kıskaçında Kürt Kültür Tarihçiliği” de li ser mijara alfabe û nivîsên Kurdî yên herî kevn bi çavekî rexnegirî radiweste û heta asteke bilind jî mafdar xuya dike. Öpengin di gotara navborî de balê dikişîne ser nivîsa Mamoste Qedrî (Kadri Yıldırım) û ya Muhammed Ronî el-Meranî (Muaz Yakup) -ya ku behsa alfabe ya Kurdî ya herî kevn dike- (Ronî el-Meranî, 2013: rp. 14-20) û hin pirsgirêkan tîne zimên. Dibêje ku ew ê ji wergera rojhilatnasê Nemsawî Joseph Hammer, hin pisrgirêkên derheqê alfabe ya Kurdî de îfşa bike. Lêbelê bi sedema ku Hammer hin cihên berhema İbn Wehşiyê ji ‘Erebî bi bal İngilîzî ve şaş wergerandine, ev şaşî derbasî nivîsa Öpengin jî bûne.

Wergera Hammer wiha ye:

“We are ignorant to what alphabet these letters belong, as we never could make out the language which they express; but I saw at Bagdad, thirty-three incriptions written in this alphabet. During my stay at Damascus, I met with two books, one of them on the culture of the vine and the palm tree, the other on water, and the means of finding it out in unknown ground. I translated them both from the Curdic language into Arabic, for the benefit of mankind.” (Hammer, 1806: rp. 53).

Nivîskarê gotarê, piştî çend rastiyan, xebirdanê tîne ser alfabe ya Kurdî û ji wergerê wiha neqil dike: “Hin tîpên ji rêzê zêdetir di vê alfabe yê de hene. Kurd bi awayekî şaş iddia dikin ku Bînoşad û Masî es-Sorati, hemî ilm, huner û pirtûkên xwe bi wî qelemî/alfabe yê nivîsandine.” Piştî wiha neqil dike: “Di destê me de derbarê gelo ev tîp ji kîjan alfabe yê ne, tu agahî tune ye. Lewra me bi tu rêyê diyar nekir bê ka yên kîjan zimanî ne. Lêbelê bi vê alfabe yê, min li Bexdayê 33 kîtabe dîtî” (Öpengin, Mart 2014: rp. 26). Û wekî encamê wiha dibêje: “Li gorî fikra İbn Wehşiyê ev alfabe, ne ya Kurdan e, lê ji aliyê wan ve hatiye bikaranîn û wî du berhemên Kurdî yên ku bi vê alfabe yê hatine nivîsandin bi bal ‘Erebî ve wergerandine. Lewra wî li Bexdayê 33 kîtabe dîtine ku bi heman alfabe yê hatine nivîsîn û fam nekiriye bê ka bi kîjan zimanî ne” (Öpengin, 2014: rp. 27).

Di vir de çend şaşiyên mezin hatine kirin.

a. Di serî de wergera: “Di destê me de derbarê gelo ev tîp ji kîjan alfabe yê ne, tu agahî tune ye. Lewra me bi tu rêyê diyar nekir bê ka yên kîjan zimanî ne.” qet ne

rast e, heta bobelateke nedîtî ye. Lewra Îbn Weşîyye negotiye ku em nizanin bê ev tîp ji kîjan zimanî ne. Îfadeyên Îbn Weşîyye yên resen wiha ne:

وباقى هذه الحروف لم وجدنا لها نطق ولا مثال فى لغة ولا قلم

“Me, di tu ziman û qeleman de ji bo herfên mayî ne xwendin û ne jî mînak dîtî” (Îbn Weşîyye, 2003: rp. 204).

Ger wisa bûya dê çawa bikaribûya du berhemên Kurdî yên bi vê alfabeyê nivîsandî bi bal ‘Erebî ve wergeranda. Berevajî vê ew dibêje ku ji vê alfabeyê 7 tîp man û me di tu ziman û alfabeyan de herfên muqabilî wan, li hemberî wan bèn xebitandin nedîtî.

b. Berhemên ku bi vê alfabeyê hatine nivîsandin û Îbn Weşîyye dibêje –ji bilî herduyên ku wergerandine ‘Erebî- “min ew dîtine”, ne 33; nêzî 30î ne. Îfadeyên Îbn Weşîyye yên derbarê vê yekê de wiha ne:

وقد رايت فى بغداد فى ناووس من هذا الخط نحو ثلاثين كتابا وكان عندى منها بالشام كتابين

“Min li Bexdayê di sendoqekê/goristana Filehan de nêzî 30 berheman dîtî ku bi vê xetê hatibûn nivîsandin. Li Şamê jî jê du pirtûk li ba min bûn) “Îbn Weşîyye, 2003: rp. 205).

c. Îbn Weşîyye nabêje ku min 33 kitabeyên bi vê alfabeyê hatine nivîsandin, dîtine. Ew dibêje min nêzî 30 kitabî ango berhemên ku bi vê alfabeyê hatine nivîsandin dîtine.

Bi kurtasî hevoka dawî ya ku Öpengin wekî encamê aniye, dibe ku were qebûlkin. Lêbelê nabe yên mayî bi tu awayî werin pejirandin.

3. ÎFADEYÊN ÎBN WEŞIYYE BI XWE

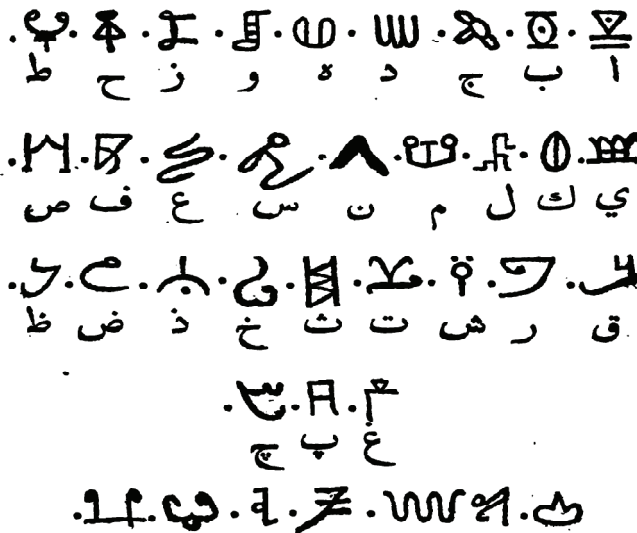
Ji bo ku şaşiyên di wergerê de hatine kirin bi awayekî zelal werin diyarkirin, em ê cî bidin îfadeyên Îbn Weşîyye yên bi ‘Erebî û em ê piştê wan bi bal Kurdî ne tercume bikin. Wê gavê dê reş û spî ji hev veqetin û rastî derkeve holê.

Îfadeyên wî û wergera wan wiha ye:

وأما الكلدانيين فكانوا أعلم الناس فى زمانهم بالعلوم والمعارف والحكم والصناعات وكانوا الأكراد الأول يريدون مناظرتهم ومماثلتهم ولكن شتان ما بين الثرى والثريا وإنما كانت براعة الأكراد الأول فى صناعة الفلاحة وخواص النبات يدعون أنهم من أولاد بينوشاد وقد وصل إليهم سفر الفلاحة لأدم عليه السلام وسفر صغريث وسفر قوثامى وعلى كل حال إنهم يدعون معرفة الأسفار السبعة ومصحف دواناي ويدعون السحر والطلسم وليس كذلك بل ما وصلت لهم هذه العلوم والفنون إلا من الكلدانيين وهم المقدمين عليهم فيها ولذلك كانت عداوة بانية مستمرة بينهم ...

“Lêbelê Keldanî, di dema xwe de di warê zanist, mearif, hikmet û huneran de mirovên herî zana bûn. Pêşiyên Kurdan dixwestin ku bi wan re gengeşiyê bikin û dirûvê wan bidin xwe. Lê ev, bi qasî durahiya erd û asîmanan ji hev dûr e. Pêşiyên Kurdan, bi tenê di warê hunera çandinî û taybetmendiyên gihayan de li pêş bûn. Ew dîsa angaşt dikin ku ew zaroyên Pînoşad/Bînoşad in, berhema Adem aleyhis-salam ya li ser çandiniyê û her wiha berhema Sexrîs û Qusamî jî gihastiye wan. Di her rewşê de ew iddia dikin ku bi Esfarê Sebê (Heft Berheman) û berhema birêz Dewanay, dizanin.¹ Dîsa angaşt dikin ku di bara efsûn û tilsimê de ji xwedî zanîn in. Lêbelê rastî ne wiha ye. Belbî temamê van zanyarî û huneran bi rêya Keldanîyan gihastiye wan. Û ew, di van tiştan de pêşiyên wan in. Ji lewra di navbera wan de hergav neyartiyê berde wan li dar bûye” (Îbn Wehşiyî, 2003: rp. 202-203).

صفة قلم آخر من الأقلام القديمة و فيه حروف زائدة عن القواعد الحرفية تدعي الأكراد و تزعم أنه القلم الذي كتب به بينوشاد و ماسي السوراتي جميع علومهما بهذا القلم و هذه صورته كما ترى

1 Îbn Wehşiyî, di pêşgotina berhema *el-Felahetu'n-Nebetiyîye* ya ku ji zimanê Keldanî bi bal 'Erebî ve wergerandiye, derheqê "Sexrîs", "Qusamî" û "Dewanay" de hin agahiyan parve dike. Li gorî îfadeyên wî, ev berhem ji aliyê sê zanyarên Kerdanî (Nebatî) bi zimanê Suryanî yê kevn, ango bi zimanê Aramî hatiye nivîsandin. Sexrîs, dest pê kiriye, piştî Yentûşar û Qusamî, temam kirine. (Îbn Wehşiyî Ebû Bekr Ehmedê kurê 'Eliyê kurê Qeys el-Kerdanî, *el-Felahetu'n-Nebetiyîye*, Tehqîq: Tewfîq Fehd, el-Me'hedu'l-'Ilmî el-Firensî li'd-Dirasat el-'Erabiyye, Dimeşq, (pêşgotin) rp. 9.) Derbarê "Dewanay" de jî dibêje ku ew ji "Babil"ê ye û beşeke ji berhema wî ya di mijara sirên felekê, hereketa stêrkan û bandora wan li ser bûyeran bi bal 'Erebî ve wergerandiye. (Bnr: Îbn Wehşiyî, *el-Felahetu'n-Nebetiyîye*, rp. 8.)

وباقى هذه الحروف لم وجدنا لها نطق ولا مثال فى لغة ولا قلم وهو من الأقلام العجيبة والرسوم الغربية وقد رايت فى بغداد فى ناووس من هذا الخط نحو ثلاثين كتابا وكان عندي منها بالشام كتابين كتاب فى افلاح الكرم والنخل وكتاب فى علل المياه وكيفية استخراجها واستنباطها من الأراضى المجهولة الأصل فترجمتها من لسان الأكراد إلى اللسان العربى لينتفع به أبناء البشر.

“Ji qelemên/alfabeyên kevn, şeklê qelemeki/alfabeyeke din. Hin herfên ji qay-de û rêzên herfan zêdetir tê de hene. Kurd angaşî dikin ku Bînoşad û Masî es-Sorâtî hemî îlm, huner û berhemên xwe bi wî qelemî nivîsandine. Mîna ku tu dibînî şeklê wê ev e. Me, di tu ziman û qeleman de ji bo herfên mayî ne xwendin û ne jî mînak dîtî. Ew, ji eqlamên/herfên ecêb û resmên/şeklên xerîb in. Min li Bexdayê di sendoqekê/goristana Filehan de nêzî 30 berhemên ku bi vê xetê hatibûn nivîsandin, dîtî. Li Şamê jî jê du pirtûk li ba min bûn. Yek jê di derbarê “Çandina rezan û darên xurmeyan de” ya din jî derheqê “Tesbîta avan û awayê derxistina avê li cihên ne diyar de ye” Ji bo ku mirovahî ji wan sûdê wergirin, min ew ji zimanê Kurdan bi bal ‘Erebî ve, wergerandin” (Îbn Wehşîyye, 2003: rp. 204-205).

ENCAM

Îbn Wehşîyye di temamê eqlamên de ango alfabeyan de ji aliyê rastê bi bal çepê ve li gorî azîneya EBCEDê tîp rêz kirine. Bi tenê di wê alfabe de ku dibêje wî du pirtûkên Kurdî yê bi wê nivîsandî dîtine, tîpên ku di ‘Erebî de tunene bi kar anîne.

Bi kurtasî alfabe ji 37 tîpan pêk tê. 28 tîpên ku di zimanê ‘Erebî de hene û tîpa (پ چ) “p”, “ç” bi kar anîne. Ji bilî vê li binê 7 tîpan tu tiştek nehatiye nivîsandin.

Li aliyê din Îbn Wehşîyye di vê xebata xwe de gelek zor û zehmetî kişandine. Lewra li gorî îfadeyên wî, wî berhema xwe di 21 salî de temam kiriye (Îbn Wehşîyye, 2003: rp. 205).

Li ser şaşiyên di xebatên her du lêkoleran de em dikarin bibêjin ji ber ku wan ne li berhema esasî; lê li werger an jî xebatên ku li ser wê nihêrtine, ketine şaşîyan.

Herî dawî, em dikarin bibêjin ku Kurdan jî ev alfabe bi kar aniye, lêbelê ev nayê wê wateyê ku wan ev alfabe îcad kiriye. Lewra li ser vê yekê di destê me de tu belge an jî agahî tunene.

ÇAVKANÎ

- Hammer, Joseph, Ancient Alphabet and Hieroglyphic Characters Explained; with an Account of the Egyptian Priests, Their Classes, Initiation, and Sacrifices, London 1806.
- Îbn Wehşiyîye, Ebû Bekr Ehmedê kurê ‘Eliyê kurê Qeys el-Kesdanî, *Şewqu’l-Musteham fî Me’rifeti Rumûzi’l-Eqlam*, di hundirê berhema Îyad Xalid et-Tebba’, Menhucu Tahqîqi’l-Maxtûtat ve Meahu Kitabu Şewqu’l-Musteham fî Me’rifeti Rumûzi’l-Eqlam, çapa 1., Daru’l-Fikir, Dimeşq 2003.
- , *el-Felahetu’n-Nebetiyîye*, Tehqîq: Tewfîq Fehd, el-Me’hedu’l-‘İlmî el-Firensî li’d-Dirasat el-‘Erabiyye, Dimeşq.
- Îbn Nedîm, Ebu’l-Ferec Muhammedê kurê Ebî Yaqub Îshak el-Me’rûf bi’l-Werraq, *Kitabu’l-Fihrist li’n-Nedîm*, Tehqîq: Rida-Teceddud.
- Kaya, Mahmut, “Îbn Vahşiyîye”, *DÎA* 1999.
- Kehhale, ‘Umer Rîda, *Mu’cemu’l-Muellifîn*, Weşanxana Îhyau’t-Tûras el-‘Erebî, (Beyrût bê mêjû).
- Öpengin, Ergin, “Tevatür ve Temellük Kıskaçında Kürt Kültür Tarihçiliği”, *Kürt Tarih Dergisi*, Şubat-Mart 2014, Jimar: 11, rp. 18-29.
- Qedri, Mamoste, “Nivîsîn û Alfabe di nav pêşiyên Kurdan de”, *Bîr*, Jimar: 4, Zivistan-Bihar 2006, rp. 149-156.
- Ronî El-Meranî, Muhammed (Muaz Yakup), “Bilinen En Eski Kürt Alfabeti”, wergêr, Haşim Özdaş, *Kürt Tarihi Dergisi*, Jimar: 5, Şubat-Mart, 2013, rp. 14-20.
- Yıldırım, Kadri, “Kürtlerin İslam Öncesi Alfabe Serüveni”, *Kürt Tarihi Dergisi*, Jimar: 5, Şubat-Mart, 2013, rp. 24-29.
- Yıldız, Hakkı Dursun, “Abdülmelik b. Mervân” *DÎA*, 1998.
- Zırıklî, Xeyruddînê kurê Mehmûdê kurê ‘Eliyê kurê Faris, *el-E’lam*, çapa 5., Daru’l-İlm li’l-Melayîn, Beyrût 1980.